

ДРУГА». Среди синонимов слова ДРУГ у русских отсутствуют слова со значением «любимый, родной человек». В обеих картинах мира присутствуют негативные значения, ассоциирующиеся с концептом ДРУГ. Но лишь у англоязычных респондентов присутствуют и положительно маркированные ассоциации. Русскоязычные носители представили глубоко субъективные ассоциации. Ответы русскоязычных респондентов, в общем, характеризуются большей вариативностью и субъективностью.

Таким образом, в данном исследовании с помощью ассоциативного эксперимента был проведен анализ русской и английской лингвокультур на основе концепта ДРУГ/FRIEND. Понимание значения этого концепта в русской и английской лингвокультурах демонстрирует как общие, так и отличные черты. Основное отличие в понимании данного концепта заключается в том, что концепт ДРУГ у русских является довольно амбивалентным и неоднозначным. У англичан концепт FRIEND характеризуется большей стабильностью и позитивной маркированностью.

Данный концепт достаточно прочно закреплен в сознании носителей русского и английского языков. Проведенное исследование демонстрирует, что концепт ДРУГ/FRIEND имеет большое значение в языковом сознании как носителей русского языка, так и англичан.

О.Є. Синявська, Буй Тхи Ван. Концепт друг/friend в аспекті асоціативного експерименту. – Стаття.

Анотація. У статті розглядається соціально значимий для російської та англійської лінгвокультур концепт «друг». Сучасне розуміння досліджуваного концепту встановлюється шляхом асоціативного експерименту, проведеного за допомогою носіїв російської та англійської мов. У результаті вдалося виділити значні відмінності в сприйнятті концепту «друг» представниками різних лінгвокультур.

Ключові слова: концепт, когнітивна лінгвістика, асоціативний експеримент.

O. Syniavska, Bui Thi Van. Concept друг/friend in the associative experiment. – Article.

Summary. The article deals with the socially significant for the Russian and English cultural linguistics concept “friend” The modern understanding of the concept under study is established with the help of an associative experiment conducted with the help of native Russian and English speakers. As a result, it was possible to identify significant differences in the perception of the concept “friend” by representatives of different linguistic cultures.

Key words: concept, cognitive linguistics, associative experiment

УДК 81’366;81’2/44

В.І. Сікорака

аспірант кафедри загального мовознавства,
класичної філології та неоелліністики

Інституту філології

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

СЛОВОТВІРНІ ТИПИ ТЕМАТИЧНОЇ ГРУПИ «ТЕРОРИЗМ» У НІМЕЦЬКІЙ, ЧЕСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Анотація. У статті проаналізовано основні словотвірні типи іменників, прикметників та дієслів ТГ «тероризм» у німецькій, чеській та українській мовах, виокремлено найбільш продуктивні з них шляхом зіставлення складників групи.

Ключові слова: тематична група, тероризм, ЗМІ, словотвір, словотвірний тип.

Останнім часом стан безпеки у світі значно погіршився, невпинно виникають нові загрози, тероризм набуває глобального характеру. Мова надзвичайно активно реагує на події, що відбуваються у світі, у ній з’являються нові слова та вирази, що маркують відповідні поняття, ті чи інші події, явища. Тероризм безперервно висвітлюється у сучасних ЗМІ. На основі аналізу матеріалів статей інформаційних ресурсів “Idnes”, “Der Spiegel”, “BBC News Україна” та офіційного веб-сайту Служби безпеки України,

публікованих відповідно чеською, німецькою та українською мовами, виокремлюємо лексичні одиниці, які об'єднані спільною темою, утворюють тематичні групи слів (далі – ТГ) і, своєю чергою, входять до певних семантичних полів.

Характерною рисою сучасних лінгвістичних досліджень є максимальна увага до значеннєвого аспекту мови. Одним із суттєвих внутрішньомовних джерел системності лексики є системність словотворення, яка знаходить своє найбільше вираження в семантично обмежених групах слів. Саме тому словотвірний аспект став враховуватися у дослідженнях семантичних полів та тематичних груп, завдяки чому розширюється можливість повнішого охоплення системних зв'язків у мові. Вивченням семантичних полів займалися такі вчені, як: Й. Тріп, З.Н. Вердієва, Й.А. Стернін, Г.С. Щур, А.А. Уфимцева та ін.; проблематика тематичних та лексико-семантичних груп висвітлювалася у працях Ф.П. Філіна, Л.М. Васильєва, В.Г. Гака, О.С. Ахманової, словотворчу структуру та семантику переважно у зіставному аспекті досліджено Н.Ф. Клименко та Є.А. Карпіловською та ін.

З метою дослідження семантики лексем і відповідних словотвірних моделей ТГ «тероризм» у сучасних німецькій, чеській та українській мовах прийомом зональної вибірки було виділено понад 350 слів у німецькій мові, 270 слів – у чеській мові, близько 280 – в українській, що вживаються на позначення терористичної діяльності та її наслідків.

Одним із найпродуктивніших способів словотвору є морфологічний, який включає афіксальний спосіб або власне деривацію, безафіксний словотвір та словоскладання. Основними засобами афіксального словотвору є суфікси, префікси та їх комбінація. Порівняння словотвірних моделей у німецькій, чеській та українській мовах засвідчує наявність певних відмінностей у частиномовному вимірі, тому вважаємо за доцільне розглядати словотвірні моделі за відповідними частинами мови.

1. Словотвір іменників ТГ «тероризм»

У німецькій мові в утворенні іменників найбільш уживаними словотвірними моделями є словоскладання, експліцитна та імпліцитна деривація, а також аббревіація. Найбільш продуктивним з-поміж них є словоскладання. Субстантивовані композити завжди мають другим складником іменник, першим компонентом може виступати атрибутивний компонент [2, с. 87]:

1) іменник: *das Muslimbruderschaft, der Staat(s)terrorismus, der Fingerabdruck, die Terrorarmee, die Bodentruppe, die Rettung(s)action* [8];

2) прикметник: *der Schwarzmarkt (der schwarze Markt), die Spezialkräfte (die spezielle Kräfte), der Militärpolizist (der militärische Polizist), die Sonderpolizei (die sonder Polizei), der Nationalterrorismus (der nationale Terrorismus)* [8];

3) дієслівна основа: *der Sprengstoff, die Schußwaffe, der Sprengsatz* [8];

4) прислівник: *der Rechtsterrorismus; der Rechtsextremist* [8];

5) займенник: *der Selbstmordattentäter, der Selbstmordgürtel* [8].

Окремою групою складних іменників у ТГ «тероризм» можна вважати слова без з'єднувального елемента, такі іменники на письмі оформлюються дефісом, наприклад: *die Terror-Warnstufe, die Terror-Botschaft, die Terror-Drohung* [8]. Високопродуктивними виявляються також складноскорочені слова, тобто поєднання аббревіатури та іменника, наприклад: *der ISIS-Terrorist, die IS-Propaganda, die TNT-Explosion, der IS-Terror* [8].

В утворенні іменників ТГ «тероризм» у німецькій мові поширеною є експліцитна деривація. Продуктивними, зокрема, є суфікси -er, -ung, наприклад, *der Angreifer, der Täter, die Bombardierung, die Fahndung* [8]. Також використовуються запозичені суфікси -ist, -ismus, наприклад, *der Dschihadist, der Terrorist, der Separatist, der Extremist, der Terrorismus* [8].

Продуктивним способом словотвору іменників ТГ «тероризм» німецької мови є також конверсія, її найбільш поширеним видом є субстантивація, наприклад, *schaden – der Schaden, schießen – das Schießen, schwer verletzt – der Schwerverletzte, bewaffnet – der Bewaffnete* [8]. Кількість префіксів, використовуваних у словотворі ТГ «тероризм» німецької мови, значно менша, ніж суфіксів, і семантично вони набагато «бідніші». Серед іменників, утворених префіксальним способом, виділено лише слова з префіксами заперечення чи негативного значення miss- та un-, наприклад, *der Missbrauch, die Misshandlung* та відповідно *der Unfall, der Untat* [8].

Як зазначалося, найбільш продуктивним способом словотвору у ТГ «тероризм» виступає деривація. Активними компонентами у творенні іменників ТГ «тероризм» чеської мови є суфікси, які виступають, зокрема, активними допоміжними показниками роду. Вони з різною інтенсивністю представлені у проаналізованих словотвірних типах. Іменники можуть утворюватися шляхом поєднання дієслівної

основи (ДО), іменникової основи (ІО), прикметникової (ПО) чи числівникової основи (ЧО) та вищезазначених суфіксів. Для утворення іменників чоловічого роду характерним є використання суфіксів -tel, -es, наприклад, *pachatel* (ДО + суфікс -tel), *běženec, ozbrojenec* (ДО + суфікс -es), та латинського суфікса -ista, наприклад, *policista, extremist* (ІО + суфікс -ista), *civilista, separatista* (ПО + суфікс -ista) [7].

Значна кількість іменників ТГ «тероризм» утворена поєднанням суфікса -ík (-ník). О.В. Антоненко дотримується думки, що цей тип походить із категорії імен на позначення носія ознаки, що утворювалися за допомогою іменникового форманта -ík, який своєю чергою приєднувався до прикметникового суфікса -n-. Проте багато учених не погоджуються з цим твердженням, зокрема у викладі авторів історичної граматики чеської мови цей суфікс виник шляхом поєднання нового форманта віддієслівних та відіменникових прикметників із суфіксом -ík, за допомогою якого утворювалися назви носіїв ознаки. У сучасній чеській мові цей суфікс набув можливості приєднуватися безпосередньо до дієслівних основ, наприклад, *bojovník, uprchlík, výcvik, příslušník*; менш продуктивною є формула ІО + суфікс -ík (-ník), наприклад, *atentáčník, útočník* [1, с. 52; 7].

Продуктивними у творенні іменників чоловічого роду також є суфікси -oun, -ek, характерні для позначення засобів для здійснення терористичної діяльності, наприклад, *letoun* (ДО + суфікс -oun), *opasek* (ДО + суфікс -ek) [7].

Іменники жіночого роду творяться шляхом додавання суфіксів або відповідних закінчень, зокрема, -k(a), -n(a), -ost, наприклад, *složka, přestřelka* (ДО + суфікс -k(a)), *jednotka* (ЧО + суфікс -k(a)), *výbušnina* (ІО + суфікс -n(a)), *obrana* (ДО + суфікс -n(a)), *civilnost* (ІО + суфікс -ost), *bezprávnost* (ІО + суфікс -ost) [7].

Слова середнього роду у тематичній групі «тероризм» зустрічаються дуже рідко й утворюються з допомогою суфікса -ě, наприклад, *tábořiště* (ІО + суфікс -ě) [7], низька частотність пояснюється перш за все тим, що характерними для цієї ТГ є вживання лексики на позначення назв діячів, мети, способів і методів терористичної діяльності – для таких лексем суфікси творення іменників середнього роду не є характерними.

Менш продуктивним способом словотвору ТГ «тероризм» у чеській мові, на відміну від німецької, є словоскладання. Словотворчим афіксом найчастіше виступає інтерфікс -e-, з допомогою якого поєднуються твірні основи, наприклад, *sebevrah* [7]. Активним способом словотвору у чеській мові виступає аббревіативне скорочення слів. Складноскорочені слова використовують для позначення матеріалів та речовин (що досить часто використовуються з терористичною метою), наприклад, *TNT – trinitrotoluen, PENT – pentaerythritetranitrát* [7].

Префіксальний спосіб творення іменників у чеській мові досить розвинений. Проте, на відміну від суфіксації та словоскладання, префіксальним способом утворена порівняно менша кількість іменників. Найбільш продуктивними префіксами ТГ «тероризм» є: o-, pře-, při-, pod-, наприклад, *přestřelka, obrana, příslušník, podvodník* [7].

Дослідженням встановлено, що українськомовні ЗМІ досить часто використовують аббревіативні сполуки у контексті висвітлення терористичної діяльності та боротьби з нею. Відповідні лексеми позначають назви суб'єктів і об'єктів протидії терористичній діяльності та безпосередніх суб'єктів здійснення збройної агресії, наприклад: *АТО – антитерористична операція, ООС – Операція Об'єднаних сил, АТЦ – Антитерористичний центр, КПВВ – контрольно-пропускний пункт в'їзду-виїзду, СБУ – Служба безпеки України, ОМСБР – окрема мотострілкова бригада, НЗФ – незаконне збройне формування, ДНР – Донецька народна республіка, ЛНР – Луганська народна республіка, спецоперація, Нацгвардія, Нацполіція* [3; 6].

На другому місці за кількістю іменників ТГ «тероризм» стоїть суфіксальний спосіб словотворення. Найчастіше для утворення нових слів використовуються такі суфікси, як: -ок, -ик, -ач, -ник, -ист (іст), -ець: *ватажок, передок, силовик, бойовик, заручник, командувач, вербувальник, нападник, терорист, сепаратист, найманець, ополченець* [3; 6].

До активних способів словотвору ТГ «тероризм» в українській мові варто віднести також спосіб основокладання: *блокпост, міномет, гранатомет, кулемет, бронемашина*, а також перехід з однієї частини мови в іншу, зокрема найбільш вживаним у сучасних ЗМІ позначенням поняття «військовослужбовець» є слово *військовий* та мирного населення, яке постраждало внаслідок збройних нападів, – *цивільний* [3; 6].

2. Словотвір прикметників ТГ «тероризм»

Словотвір прикметників у німецькій мові не має суттєвих відмінностей від словотвору іменників, проте група прикметників є меншою за чисельністю. Тут також домінує словоскладання та суфіксальна деривація. Зазвичай другим складником є власне прикметник, першою може бути як прислівник, так і іменник чи прикметник, наприклад, *rechtsextremer, linksradikaler, bedrohungsorientiert, islamistisch-terroristisch* [8].

Найважливішим завданням дериваційних суфіксів є синтаксична транспозиція іменників та дієслів у прикметники, і частіше, ніж у іменників, із цим не пов'язана подальша семантична модифікація. До найпродуктивніших суфіксів належать -isch, -lich, -d, -ig, -los, -bar, наприклад, *mutmaßlich*, *geheimdienstlich*, *drohend*, *schießend*, *auswärtig*, *blutig*, *obdachlos*, *unmittelbar*. Поширеною є транспозиція дієслів у прикметники, наприклад, *bewaffnet*, *gefälscht* [8].

Префіксальний спосіб творення прикметників дуже слабо розвинений; префікси, які беруть участь у творенні іменників, вживаються і для утворення прикметників [4, с. 348]. Префікс un- творить негативну семантику похідного слова, якщо твірна основа називає нейтральну чи позитивну оцінку, наприклад, *unbekannt*, *unbewaffnet* [8]. Префікс miss- також має негативне значення та нерідко бере участь в утворенні прикметників, наприклад, *missbräuchlich* [8]. Отже, система словотвору іменника у німецькій мові дуже схожа з системою словотвору прикметника.

У чеській мові прикметники утворюються переважно суфіксальним та префіксальним способом. Найбільш продуктивними та вживаними є -ný, -ový, -ský, -ní, наприклад, *útočný*, *ultrapravicový*, *islámský*, *vojenský*, *konspirační*, *migrační*, *zahraniční* тощо, мотивувальними словами виступають відповідні іменники [7].

Префіксальний спосіб творення прикметників ТГ «тероризм» у чеській мові, як і у німецькій, розвинений досить слабо. Для творення прикметників використовуються такі самі префікси, як і для творення іменників: ne-, anti-, bez-, pro-, proti-, z-, наприклад, *nelidský*, *antiteroristický*, *proruský*, *protiteroristický*, *bezpilotní*, *bezbranný*, *zlikvidovaný*, *zraněný* [7]. Лексем, утворених шляхом словоскладання, серед дібраних лексем не виявлено.

На відміну від німецької та чеської мов, у ТГ «тероризм» української мови розвинені префіксальний, суфіксальний та префіксально-суфіксальний способи словотвору прикметників. Лексеми ТГ «тероризм» утворюються переважно шляхом поєднання префіксів та суфіксів з прикметниками або іменниками, наприклад: *протиповітряний* = *проти* + *повітряний* (ПО), *контрпропагандистський* = *контр* + *пропагандистський*, *досудовий* = *до* + *судовий* (ПО), *контррозвідувальний* = *контр* + *розвідувальний* (ПО), *антитерористичний* = *анти* + *терористичний* (ПО), *міжконфесійний* = *між* *конфесіями* (ІО), *міжетнічний* = *між* *етносами* (ІО), *міжнаціональний* = *між* *націями* (ІО). Варто зазначити, що слова, утворені префіксально-суфіксальним способом, є переважно похідними від лексем, що були утворені суфіксальним способом [3; 6].

3. Словотвір дієслів ТГ «тероризм»

Творення дієслів відрізняється від словотвору іменників і прикметників. Творенню німецьких дієслів ТГ «тероризм» притаманний префіксальний спосіб. У німецькій мові префікси можуть бути відокремлюваними та невідокремлюваними, тому вони можуть доповнювати, уточнювати значення дієслова або повністю його змінювати [5, с. 27]. До невідокремлюваних префіксів належать be-, er-, ent-, ver-, zer-, miss-, наприклад, *befreien* (*freien*), *betanken* (*tanken*), *erschließen* (*schießen*), *ereignen* (*eignen*), *entführen* (*führen*), *verüben* (*üben*), *zerstören* (*stören*), *missbrauchen* (*brauchen*) [8].

У тематичній групі «тероризм» у німецькій мові наявні також дієслова з відокремлюваними префіксами, у реченні відокремлювана частина дієслова завжди ставиться у кінець речення: *Die Ermittlungen wegen eines terroristischen Motivs laufen unverändert weiter, wie die Polizei erklärte* [8]. Найбільш вживаними є дієслова з префіксами: an-, auf-, aus-, ein-, zurück-, zusammen-, über-, наприклад, *angreifen* (*greifen*), *aufhalten* (*halten*), *ausbrennen* (*brennen*), *eindämmen* (*dämmen*), *zurücklassen* (*lassen*), *zusammenschließen* (*schließen*), *überwachen* (*wachen*) [8].

До поширених дієслівних суфіксів ТГ «тероризм» належать, зокрема, такі суфікси, як -ig, -el, наприклад, *beschuldigen*, *handeln*, найбільш продуктивними вважаються запозичені із французької мови суфікси -ier, -isier, -izier, наприклад, *attackieren*, *evakuieren*, *explodieren*, *patrouillieren*, *reduzieren*, *reduzieren*, *radikalisieren*, *identifizieren* [7].

Дієслова ТГ «тероризм» німецької мови також можуть утворюватися шляхом поєднання основ недієслівних частин мови та інфінітивних суфіксів, наприклад, *inhaftieren* (*арештувати*), утворене від виразу *in Haft nehmen* (*брати під варту, арештувати*), проте цей спосіб творення дієслів не можна вважати характерним для творення лексем цієї ТГ [8].

Для словотвору дієслів у чеській мові використовують два основні способи: префіксація та суфіксація. Основним засобом творення дієслів доконаного виду виступає префіксація, а дієслів недоконаного виду – суфіксація. Продуктивним способом переходу дієслів із недоконаного виду в доконаний є їх перфективізація, тобто приєднання до простих основ недоконаного виду префіксів z-, za-, po-, ob-, od-, pře-, vu-, наприклад, *zranit*, *zavraždit*, *postřílet*, *obsadit*, *odsuzovat*, *přestřít*, *vyhrožovat* [7]. Приєднання префікса, як правило, змінює не лише структуру, але й лексичне значення дієслова.

Дієслова недоконаного виду у чеській мові утворюються шляхом приєднання суфіксів -ova-, -va-, -a-, -e- (-ě)-, наприклад, *destabilizovat, explodovat, terorizovat, unikat, bojovat, střilet* [7]. Прийнято також вважати, що німецькі суфікси (запозичені з французької мови) -ier, -isier, -izier у чеській мові відповідають дієсловам із суфіксом -ova-, пор., *blokieren – blokovat, likvidieren – likvidovat, informieren – informovat* [7, 8]. Проте дієслівна лексика у чеській мові більш різноманітна, вона, як видається, представлена більш широко, ніж у німецькій мові.

Найбільш продуктивним способом творення дієслів в українській мові вважається префіксальний, що стосується також і лексем ТГ «тероризм». Дієслова утворюються шляхом приєднання префіксів від-, за-, зне-, на-, об-, по-, проти-, роз- до інших дієслів, причому префікси можуть надавати дієслову зміни відтінку або кардинальної зміни значення: *відбити, відстояти, загинути, захопити, замінувати, завдати, зашкодити, знешкодити, нанести, обстріляти, поранити, протидіяти, протистояти, розмінувати* [3; 6].

Активним засобом словотвору дієслів ТГ «тероризм» виступає також і суфіксальний спосіб, зокрема шляхом приєднання до іменникової основи найчастіше таких суфіксів, як -а-, -ува-: *напад – нападати, війна – воювати, вчинок – вчиняти, атака – атакувати, підриб – підрибатися, конфлікт – конфліктувати, терор – тероризувати* [3; 6].

Отже, лексеми ТГ «тероризм» німецької, чеської та української мов мають як спільні, так і відмінні риси у словотворі. Відмінність насамперед полягає у продуктивності словотвірних засобів, структурно-морфологічного оформлення утворення слів, різному кількісному співвідношенні окремих словотвірних засобів. Проаналізувавши словотвірні типи тематичної групи «тероризм» у німецькій, чеській та українській мовах, дійшли висновку: слова цієї групи утворюються переважно способом суфіксації, префіксації та основоскладання. Творенню німецьких іменників ТГ «тероризм» найбільш притаманний спосіб основоскладання, чеських – афіксації, українських – аббревіації. Характерним для творення прикметників ТГ «тероризм» у німецькій та чеській мовах є суфіксальний та префіксальний способи словотвору, хоча в українській мові у ТГ «тероризм» прикметників налічується кількісно більше. Відповідні дієслова німецької мови ТГ «тероризм» утворюються переважно префіксальним способом, з допомогою суфіксації твориться порівняно менше німецьких дієслів ТГ «тероризм». У чеській мові дієслова ТГ «тероризм» утворюються як шляхом префіксації, так і суфіксації, у відсотковому відношенні характеризуються порівняно однаковою продуктивністю. Найпродуктивнішим способом творення дієслів ТГ «тероризм» в українській мові слід визнати префіксальний спосіб. Результати дослідження також засвідчують, що у тематичній групі «тероризм» трьох мов найбільшу за кількістю частину становлять іменники, що відповідає частці цих лексичних одиниць у будь-якій мові загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антоненко О.В. Словотвірна структура чеських іменників-агентивів у характерологічному висвітленні : монографія. Київ, 2007. 214 с.
2. Кульчицький В.І. Номінативні та комунікативні особливості новотворів сучасної німецької мови : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2012. 281 с.
3. Офіційний веб-сайт Служби безпеки України. URL: <https://ssu.gov.ua/>.
4. Секанова Э. Классификация приставок в славянских языках (на основе структурно-семантического анализа). *Языкознание в Чехословакии*. Москва. 1978. С. 345–351.
5. Цит. за: Herbes Birgit: Verbale Präfigierung in Mittelhochdeutschen: eine semantisch-funktionale Korpusanalyse/Birgit Herbers. Tübingen, 2002. 369 S.
6. BBC News Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/search/?q=%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BE%D1%80>.
7. Idnes.cz/Zprávy. URL: <http://www.zpravy.idnes.cz>.
8. Spiegel-Online. URL: <http://www.spiegel.de>.

В.И. Сикорака. Тематическая группа «терроризм» в немецком, чешском и украинском языках. – Статья.

Аннотация. В статье рассмотрены основные словообразовательные типы имен существительных, прилагательных и глаголов ТГ «терроризм» в немецком, чешском и украинском языках, выделены наиболее продуктивные из них посредством сопоставления составляющих группы.

Ключевые слова: тематическая группа, терроризм, СМИ, словообразование, словообразовательный тип.

V. Sikoraka. Thematic group “terrorism” in German, Czech and Ukrainian languages. – Article.

Summary. This article describes the main word formation types of nouns, adjectives and verbs of the thematic group “terrorism” in German, Czech and Ukrainian languages, highlights the most productive of them by comparing the components of the group.

Key words: thematic group, terrorism, media, word formation, type of word formation.